

açılan küçük bir oda bulunmaktadır. Cephe duvarında da bir üst katın varlığına işaret eden pencere izleri mevcuttur. Charles Texier ve Flandin'in gravürlerinde bu pencereler açıkça görülmektedir (Sönmez, *TKA*, XXXI/1-2 [1993], s. 409, rs. 9, s. 410, rs. 10). Ancak yapının iç kısmı fazla harap olduğundan sadece zemin kata ait bölmeleri tesbit etmek mümkün olabilmektedir. Harem dairesinin kapısından küçük bir hole ulaşılır. Buradan sağda ve solda ikişer kapı ile bunun karşısındaki bir kapıdan dairenin çeşitli kısımlarına geçilir. Sağdaki kapının birinden genişçe bir bölme, yandaki kapıdan ise içerideki taşlık (iç avlu) önündeki odaya ulaşılır. İki oda arasında da ayrıca bir kapı bulunur.

Haremin ortasında yer alan ve doğu-batı yönlerinde ikişer sütunla taşınan üç sivri kemerli açıklığa sahip dikdörtgen planlı bölümün kabul salonu veya bir iç avlu olduğu hususunda araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmektedir. Bu bölümün kuzey ve batısında yer alan koridorların arkasında çok sayıda dikdörtgen mekân vardır. Güneyinde ise hamam, mutfak, tuvalet, servis odaları yer almakta olup burada yer yer iki katlı mekân düzenlemeleri görülmektedir.

Giriş holünün sol tarafındaki kapılarla içleri fazla harap iki büyük odaya girilir. Holün karşısındaki kapıdan ayrı bir servis

mekânına geçilir. Buradan da merdivenli bir kapı ile mutfak kısmına ulaşmak mümkündür. Arka tarafta yer alan hamam binasının külhanı da bu holde bulunur. Ayrıca servis holü üstünün açık olduğu düşünülebilir.

100 m²'ye yakın bir alan kaplayan mutfak çatı örtüsü, dört büyük kemerin karşılıklı kurulması ile meydana gelmiş ilgi çekici bir yapıdır. İçinde sadece küçük bir aş ocağı vardır. Güney yönüne bakan iki penceresi ve diğer duvarlarında muhtelif istikametlere açılan kapılar bulunur. Aşevinin yanından küçük bir geçitle harem dairesi koridoruna girildiği gibi hamam binasına da ulaşılır. Kubbeli, iki gözden ibaret bir plana sahip hamam odalarının biri soyunma, diğeri yıkanma yeridir.

Harem dairesi plan düzeni bakımından mutfak, iç avlu ve hamam grubu ile ayrı olarak incelendiğinde harem odaları bu kısımdan "L" şeklinde bir koridorla ayrılarak kuzey ve güney kısmı kaplamak üzere yine "L" şeklinde bir plan tertibiyle bu kitleye eklenir. Zemin katta, on iki gözden ibaret harem dairesinin alt kısım odaları bulunur. Üst kata ve arka terasalı bahçeye bağlantıyı sağlayan merdivenli geçitler batı cephesinin ortasındaki kısımda yer almaktadır. Harem dairesinin ikinci kata ait kalıntıları bugün kuzey duvarının camiye bitişik olan kısmında görülmektedir. Bu bakiyelere göre alttaki odalar nisbetinde bir teşkilâtın üst katta da mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Jaubert, *Voyage en Arménie et en Perse*, Paris 1821; *Sicill-i Osmânî*, I, 256, 326; II, 153; Yüksel Bingöl, *Der Ishak Pascha Palast in Doğubayazıt am Berg Ararat*, Berlin 1982; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 189-195; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), s. 641-644; Hamza Gündoğan, "Doğu Bayazıt'daki İshak Paşa Sarayı ve Gerçekler", *Millî Saraylar Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 35-43; a.mlf., *Doğu Bayazıt İshak Paşa Sarayı*, Ankara 1991; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Restorasyonunda Son Durum", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996, s. 129-140; a.mlf., "Osmanlı Hanedan Sarayları Konusunda Bir Deneme ve Doğubayazıt'da İshak Paşa Sarayı", *EFAD*, sy. 14 (1986), s. 1-35; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Restorasyonunda Son Durum", *Sanatsal Mozaik*, sy. 7, İstanbul 1996, s. 14-23; Ali Saim, "İshak Paşa Sarayı, Bayazıt", *Mimar*, sy. 2, İstanbul 1934, s. 48-50; İ. Zühtü, "Bayazıt Kalesi İshak Paşa Sarayı", a.e., sy. 3 (1934), s. 12-15; Semavi Eyice, "Bir Fransız Gizli Ajanı: Amédée Jaubert", *TY*, sy. 255 (1956), s. 742-749; II (1956), s. 831-834; a.mlf., "Tarihi Mezarlardan Notlar, II- Doğu Bayazıt'da Mahmut Paşa'nın Mezartaşı", *TED*, IV-V (1974), s. 295-

299, lev. II-IV; Mahmut Akok, "Ağrı-Doğu Bayazıt'ta İshakpaşa Sarayı Rolöve ve Mimarisini", *Türk Arkeoloji Dergisi*, X/2, Ankara 1961, s. 30-48; M. Mesut Koman, "İshak Paşa Sarayı", *TTOK Belleteni*, sy. 288 (1966), s. 2-3; sy. 289 (1967), s. 12-13; S. Larouche, "Le château d'İshak Paşa", a.e., sy. 307 (1970), s. 28-30; Zeki Sönmez, "Ağrı Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı", *İlgi*, sy. 17, İstanbul 1973, s. 22-26; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Üstüne Yeni Görüşler-Yorumlar", *TKA Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan*, XXXI/1-2 (1993), s. 397-415; Gazanfer Erim, "İshak Paşa Sarayı", *Türkiyemiz*, sy. 22, İstanbul 1977, s. 24-33.

SEMÂVİ EYİCE

İSHAK b. RÂHÛYE

(bk. İBN RÂHÛYE).

İSHAK b. SÜLEYMAN el-İSRÂİLÎ

(إسحاق بن سليمان الإسرائيلي)

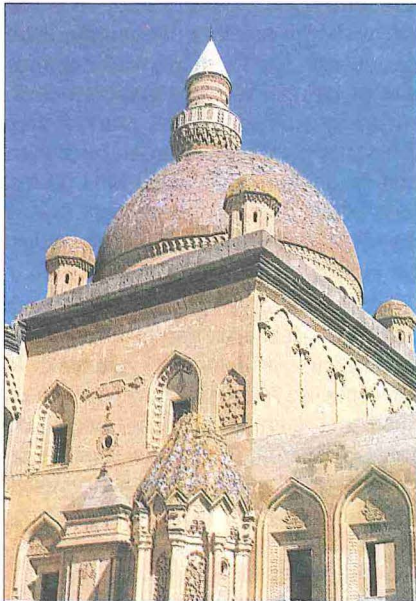
(ö. 341/953'ten sonra)

Yahudi hekim ve filozofu.

Aslen Mısırlı bir yahudi olup künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Batı kaynaklarında Isaac (ben Solomon) İsraili ve Isaac Judaeus adıyla geçer. Meslek hayatına göz hekimisi olarak başladı. Ardından Kayrevan'a gidip İshak b. İmrân'ın öğrencisi oldu. Bu esnada Ağlebî Hükümdarı III. Ziyâdetullah'ın (903-909) meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak kendisi bu meclisleri ciddiyyetten uzak bularak iltifat etmemiştir. Ağlebîler'in siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra yönetimi ele geçiren Fâtımîler'in ilk halifesi Ebû Muhammed Ubeydullah el-Mehdî'nin (910-934) özel hekimi oldu. Hiç evlenmemiş olan İsrâîlî kendini araştırmalara ve eser yazmaya vakfetmiş olmalıdır. Sâid el-Endelûsî ve İbn Ebû Usaybia, onun 100 yıldan fazla yaşadığını ve 320 (932) yılı civarında öldüğünü belirtmektedir. Ancak 341 Şevvalinde (Mart 953) Fâtımî Halifesi Ebû Tâhir İsmâil el-Mansûr'u tedavi ettiğine göre (İbn Hallikân, I, 235-236; Makrîzî, II, 177-178) bu tarihten sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Müslüman müellifler, İshak b. Süleyman'ın felsefeyle ilgili kitaplarının bulunduğunu ve mantıkta uzmanlaştığını bilmekle beraber daha ziyade tıpla ilgili başarıları üzerinde durmuşlardır. Felsefedeki şöhret ve etkisi daha çok yahudiler arasında yaygındı. Henüz Mısır'da iken Saîd b. Yûsuf el-Feyyûmî ile felsefi konularda mektuplaşmış ve bu yazışmalar yahudiler arasında yankı uyandırmıştı. Felsefeye dair eserlerinde Kindî'den çok et-

İshak Paşa Sarayı'nın ikinci avlusundaki cami ve türbe

kilenen İshak b. Süleyman yahudi Yeni Eflâtunculuğunun öncüsü sayılmaktadır. Kendisi de İbn Cebriol ve İbn Zaddik gibi yahudi filozofları etkilemiştir.

İsrâîlî'nin felsefesi temelde Plotinus'un feyiz doktrinine dayanmaktadır. Kendisinden varlığın aşamalar halinde sudür ettiği akıl (Plotinus'un "nous"u) ilk madde ve ilk sûretin birleşiminden meydana gelmiştir. Ancak bu akıl (hikmet), semitik "yoktan yaratma" (creatio ex nihilo) inancına uygun olarak Allah'ın irade ve kudretiyle yaratılmıştır. Bu akıldan nebâtî, hayvânî ve nâtik nefislerle semavî felek (tabiat) sâdir olmuştur. Felek akıldan feyzan eden basit cevherlerin sonuncusudur ve metafizik âlemlerle fizik âlem arasında bir berzah konumundadır. Feleklerin dönüşünden dört unsur, unsurların terkibinden de ay altı âlemin mürekkep cisimleri meydana gelir. İnsan nefsi fizik âlemin karanlığında mahpustur. Kurtuluşu, metafizik âlemin kozmolojik ilkesi olan aklın ışığıyla birleşerek mümkün olabilir. Söz konusu birleşme nefsin arınması ve aydınlanması aşamalarından sonra gerçekleşir ve cennet mutluluğuna denk düşer. Arınmamış ruhlar ise felekî mertebenin altında cehennem azabına uğrar (Ejd., IX, 1064).

İsrâîlî'nin Yeni Eflâtuncu fikirlerinin asıl kaynağı yazarı bilinmeyen ve yanlış olarak Aristo'ya nisbet edilen bir metindir. XIII. yüzyılda yaşayan Abraham İbn Hasdây'ın, *Bilavhar ve Yudâsef* adlı Arapça bir metinden İbrânîce'ye yaptığı çeviriyle İsrâîlî'nin feyiz anlayışı arasında paralellikler vardır. Önceleri İbn Hasdây'ın Aristo'nun sanılan *Eşûlûcyâ*'ya (*Theologia*) dayandığı düşünülmüşse de Samuel Wilkos Stern bunun doğru olmadığını, aradaki benzerliğin İbn Hasdây'ın İsrâîlî'den yararlanmış olmasına da bağlanamayacağına ispat ederek her ikisinin de *Eşûlûcyâ* metni dışında bir başka Yeni Eflâtuncu metinden faydalanmış olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma Arapça'da böyle bir metnin varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir (Stern, XIII-XIV [1961], s. 58-120).

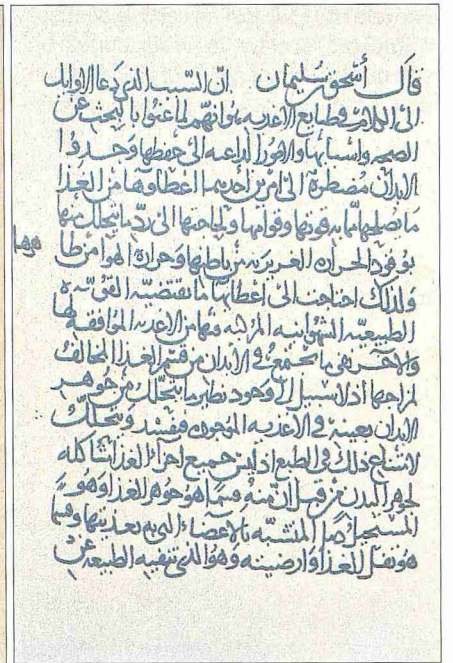
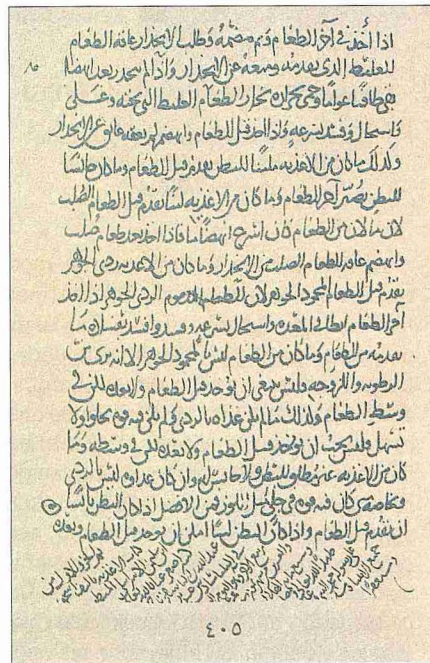
Eserleri. İsrâîlî'nin başlıca tıbbî eserleri Afrikalı Konstantin (Constantinus Africanus) tarafından Latince'ye tercüme edilmiş ve sonradan *Omnia opera Ysaac* adıyla yayımlanmıştır (Lyons 1575). Tıba dair eserlerinden beşi günümüze ulaşmıştır (Sezgin, III, 296-297). 1. *Kitâbü'l-Hummeyât*. Ateşli hastalıklarla ilgili olup İsrâîlî'nin en önemli eserlerindedir. Afrikalı Konstantin tarafından yapılan La-

tince çevirisi yanında (bu tercüme ayrıca 1576'da Venedik'te de *De febribus* adıyla neşredilmiştir) Kastilya diline de tercüme edilmiştir. Eserin tüberküloz üzerine olan üçüncü makalesi Lyons, Venedik neşirleri ve Kastilya dilindeki versiyonu ile birlikte neşredilmiş, ayrıca İngilizce'ye de çevrilmiştir (nşr. ve trc. J. D. Latham ve H. D. Isaac, *Kitâb al-hummeyât li-İshâq İbn Sulaymân al-İsrâ'îli [al-Makâla al-thâlitha: fi al-sill]*. *Isaac Judaeus: on fevers [The third discourse: on Consumption]*, Cambridge 1981). 2. *Kitâbü'l-Ağziye*. İsrâîlî bu kitabında Galen, Dioscorides, Hippocrates, Rufus, Kindî ve Yahyâ b. Mâseveyh'in eserlerine dayanmakla birlikte kendi görüş ve buluşlarına da büyük ölçüde yer vermiştir. Eserin tamamını ihtiva eden dört ciltlik bir nüshasının (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3604-3607) tıpkıbasımını Fuat Sezgin tarafından gerçekleştirilmiştir (Frankfurt 1986). Muhammed es-Sabbâh da eseri tahkik ederek *Kitâbü'l-Ağziye ve'l-edviye* adıyla yayımlanmıştır (Beirut 1412/1992). 3. *Kitâbü'l-Bevl*. Afrikalı Konstantin tarafından Latince'ye çevrilen eserlerindedir. 4. *Makâle fi'l-kühîl*. 5. Orijinal İbrânîce adı *Müsâr Harofe'im* olan hekimlik ahlâkına dair risâlenin ona aidiyeti ilmî tartışmalara konu olmuştur. İbn Ebû Usaybia şu eserleri de

İsrâîlî'ye nisbet etmektedir: *Kitâbü'l-Medhal ilâ şînâ'ati't-ıyb*, *Kitâb fi'n-nabz*, *Kitâb fi't-tiryâk* ('*Uyünü'l-enbâ*', s. 481).

İsrâîlî'nin felsefeye dair eserlerinin başlıcaları Altmann ve Stern tarafından İngilizce'ye çevrilerek İsrâîlî hakkındaki bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (*Isaac Israeli, a Neoplatonic Philosopher of the early tenth century*, Oxford 1958). Bu neşir içinde yer alan eserler şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Hudûd*. Bu eserinde Kindî'ye dayanan İsrâîlî'nin altı terimin tanımına yer vermektedir. Gerard de Cremona tarafından Latince'ye çevrilen eserin ayrıca müellifi bilinmeyen Latince bir özeti mevcuttur. Ortaçağ yahudileri kitabı yakından tanıyorlardı. Arapça'dan iki defa İbrânîce'ye çevrilmiş olup bu çevirilerden biri Nissim b. Solomon'a aittir; diğerinin mütercimi ise bilinmemektedir. 2. *Kitâbü'l-Cevâhir*. Günümüze sadece fragmanlar halinde ulaşmıştır. 3. İbrânîce adı *Sefer ha-Ruah ve ha Nefesh* olan eser feyiz nazariyesiyle ilgilidir. Bu kitap muhtemelen daha hacimli bir eserinin parçasıdır. 4. *Kitâbü'l-Uşukussât*. Gerard de Cremona'nın Latince'ye çevirdiği eserin iki İbrânîce tercümesi mevcuttur. Abraham İbn Hasdây tarafından yapılan çeviri *Sefer Yesodot* adını taşımakta

İshak b. Süleyman el-İsrâîlî'nin *Kitâbü'l-Ağziye* adlı eserinin I. cildinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3604)

olup diğeri de Moses İbn Tibbon'a aittir. İsrâilî'nin İbn Ebû Usaybia'nın zikrettiği öteki felsefî eserleri de şunlardır: *Bus-tânü'l-hikme*, *Kitâbü'l-Medhal ile'l-manhik*, *Kitâb fi'l-hikme*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-eṭbbâ* (nşr. Fuâd Seyyid), Beyrut 1985, s. 87; Sâid el-Endelûsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 88; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 479-481; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 235-236; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 308-309; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir*, II, 177-178; Brockelmann, *GAL*, I, 236; *Suppl.*, I, 421; Sarton, *Introduction*, I, 639-640; Sezgin, *GAS*, III, 295-297; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 137-138; S. M. Stern, "İbn Hasday's Neoplatonist: A Neoplatonic Treatise and Its Influence on Isaac Israeli and the Longer Version of the Theology of Aristotle", *Oriens*, XIII-XIV (1961), s. 58-120; A. Altman, "Israeli, Isaac ben Solomon", *EJd.*, IX, 1063-1066; a.m.f., "İshâk b. Sulaymân al-İsrâ'îlî", *EP* (İng.), IV, 111; Yûnus Kerâmetî, "İshâk b. Süleymân İsrâ'îlî", *DMBİ*, VIII, 235-239.

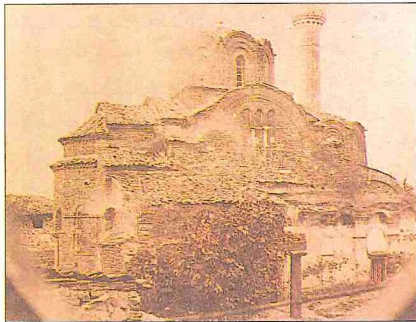
HASAN ŞAHİN – A. KÂMİL CİHAN

İSHAKIYE CAMİİ

Selânik'te
kiliseden çevrilmiş cami.

Eski Bizans mâbedlerinden biri olup aslında azizlerden Panteleimon'a sunulduğu için onun adıyla anılan bir kilise idi. Hangi tarihte yapıldığı bilinmemekle beraber 1169'dan itibaren bir manastır kilisesi olarak kullanılan yapının bu tarihten önce inşa edildiği tahmin edilmektedir. Selânik fethedildikten bir süre sonra çevresinin müslüman mahallesi olması ile Panteleimon Kilisesi de camiye dönüştürülmüştür. İshakiye Camii adı, burada büyük bir camisi daha olan (bk. ALACA İMARET CAMİİ) ve 888 (1483) yazında vezîri-

Selânik İshakiye Camii'nin eski bir fotoğrafı
(Tafrali, İv. XXVIII, 1)

âzamlıktan çekildikten sonra Selânik sancağına gönderilen İshak Paşa tarafından çevrildiğini gösterir.

Selânik, Balkan Savaşı sonunda Hasan Tahsin Paşa tarafından 1912'de Yunanlılar'a teslim edilmesinin ardından cami tekrar kiliseye dönüştürülmüş, minaresi yıktırılarak içindeki minber, mihrap ve ahşap mahfiller gibi bütün unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Daha sonra da bina bütünüyle ele alınarak Türk dönemini hatırlatan izler kazınmak suretiyle yeniden bir Bizans kilisesi hüviyetine sokulmuştur.

Bina Bizans mimarisinde dört sütunlu, haç biçiminde bir plana sahipti. Ortada yüksek kasnaklı pencereli bir kubbesinden başka köşelerde daha ufak yine pencereli dört kubbesi vardı. Ayrıca değişik bir özellik olarak etrafını çatılı bir revak sarmıştı. Bina camiye dönüştürüldüğünde önemli eklemeler yapılmadığı bilinmektedir. İçerideki mahfil ahşap korkuluklu bir ilâve idi. Bütün Rumeli'de olanlar gibi aşırı derecede uzun olan minaresinin gövdesi yivli ve şerefe çıkmaları mukarnaslı idi. Bütün örtü sistemi, tonoz ve kubbeleri kiremitle kaplanmış olan caminin eski fotoğraflarında içinde dikkate değer bir süsleme görülmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ch. Diehl v.dğr., *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris 1913, s. 167-175, rs. 73-76, İv. LIV-LVII; O. Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, s. 178-179, 199, İv. XXVIII, 1 (eski fotoğrafı); B. Demetriadis, *Topographia tes Thessalonikes kata ten epokhes tes Tourkokratias 1430-1912*, Selânik 1983.

SEMAVİ EYİCE

İSHAKIYE CAMİİ ve KÜLLİYESİ

Makedonya'nın Manastır şehrinde
XVI. yüzyıl başında yapılmış
cami ve külliye.

Yapıldığı dönemde cami, mektep, medrese, zâviye, imaret ve tabhânedan (mut-fak, kiler, yemekhane, ahır, helâlar, iki ev) meydana geldiği anlaşılan külliye bugün yalnızca cami ayakta. Caminin 1890, 1910, 1947 ve 1959 yıllarında onarım gördüğü bilinmektedir. Dört satır halindeki sülüs hatla yazılmış kitâbesine göre cami II. Bayezid devrinde 912'de (1506) yaptırılmıştır. Külliyein kurucusu, aynı şehirde şimdi harabe halinde bir camisi olan İsâ Fâkih'in oğlu İshak Çelebi'dir. Önce Manastır, ardından Selânik kadısı olan İshak Çelebi'nin bu külliyesine ait vakfi-

ye Rebülevvel 914 (Temmuz 1508) tarihli olup 1972'de yayımlanmıştır (Hasan Kaleşi, s. 146-149). Külliye için İshak Çelebi Manastır, Selânik, Filibe ve Tatarcık'ta (Tatarpazarı) birçok dükkân, ev, değirmen ve arsa tahsis etmiştir.

Taş ve tuğla örgülü duvarlara sahip cami, dıştan yaklaşık 18,00 × 18,00 m. (içten 14,50 × 14,60 m.) ölçüsünde kare planlı olup harimini 14,50 m. çapında bir kubbe örter. Kubbeğe geçiş, köşelerde istridye kabuğu şeklindeki dilimli tromplarla sağlanmıştır ve bunların tam köşelerinde yer alan bağlantıyı mukarnaslar doldurur. Dıştan onikgen olan kubbe kasnağının her yüzeyinde birer sivri kemer pencere açıklığı bulunmakta olup içeride tromp kemerlerinin üstünde, konsol çıkmalara oturan demir korkuluklu bir galeriye sahiptir. Buradaki pencere üstlerini, trompları ve kemerleri süsleyen kalem işi nakışlar çok geç tarihlerde yapılmıştır. Caminin cephelerinde üçer sıra pencere yer almaktadır. Birinci sıra pencereler her cephede ikişer adet olmak üzere dikdörtgen açıklıklı, ikinci sıra pencereler ise kuzey cephesi hariç her cephede üçer adet, üçüncü sıra pencerelerde ikişer adet olacak şekilde ve sivri kemerlidir. Cümle kapısının sağ tarafında duvar içinde bulunan bir döner merdiven ahşap mahfile çıkışı sağlar.

İshakiye Camii – Manastır / Makedonya

